

PÄÄKIRJOITUS

Historiatietoisuuden hyödystä

Filosofi Friedrich Nietzsche (1844–1900) kirjoitti teoksessaan *Historian hyödystä ja haitasta elämälle (Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben)* vuonna 1874 seuraavasti:

Elämä tarvitsee historiaa, mutta liika historia vahingoittaa sitä. Nämä molemmat tosiasiat on selvästi tajuttava [– –]. Elävälle ihmisille historia on välttämätön kolmella tavalla; ensiksikin se kuuluu hänen tekoihinsa, toiseksi se kuuluu hänen säilyttäviin pyrkimyksiinsä ja kunnioitukseensa sekä, kolmanneksi, hänen kärsimyksiinsä ja vapautukseensa. (Nietzsche 1999 [1874], 19.)

Teoksen syntykontekstina oli 1800-luvun jälkipuolen saksankielinen keskustelu länsimaiden ja erityisesti Saksan kehityksestä, menneisyydestä ja tulevaisuudesta. Keskustelun eräs Nietzscheä ärsyttänyt piirre oli sen presentismi, taipumus nähdä historia ainoastaan menneisyytenä, nykyisyyden esihistoriana, ennaltamäärätyinä kehityspolkuna, jota historian tutkijoiden tehtävä on vain selittää. Kirjoittaessaan "historian yliannostuksesta" (s. 37) ja "hilitsemättömästä historiantajusta" (s. 52) Nietzsche ei hyökännyt historian tiedonalaan ja historiallista ajattelua vastaan vaan "historian" tarkoitushakuista ja mystifioivaa käyttöä vastaan.

Nietzsche sen sijaan tuskin olisi vastustanut sellaista kansalaisten suhdetta historiaan, jota historiatietoisuuden (*historiemedvetande, Geschichtsbewusstsein, historical consciousness*) käsitteellä nykyään halutaan ymmärtää. Käsitteen sisältö ja merkitys on tosin epämääräinen ja eri kielialueiden historiäteoreettisessa keskustelussa rajattu hiukan eri tavoin. Voidaan kuitenkin sanoa, että historiatietoisuudessa on keskeisesti kyseessä ihmisten kyky tai taipumus hahmottaa olemassaolonsa temporaliteettia eli ajallisuutta, sitä että meillä on nykyisyyden lisäksi menneisyys ja tulevaisuus. Nämä kolme ulottuvuutta voivat kytkeytyä ihmisten mielissä eri tavoin, esimerkiksi siinä, että menneisyyttä koskevat tulkinnat säteilevät nyt tapahtuvaan toimintaan ja myös tulevaisuutta koskeviin odotuksiin – tai myös toisin päin.

Historiatietoisuudella on, erityisesti saksalaisten historiäteoreetikoiden kuten Jörn Rüsenin (2004) tulkinnassa vahva yhteiskunnallis-moraalinen ulottuvuus. Yksilöllisiä ja kollektiivisia identiteettejä rakennetaan osin historian kautta, ja historiaa koskevat tulkinnat – kertomukset – ovat eräällä tasolla usein myös kertomuksia oikeasta ja väärästä. Historiatietoisuuden käsite sisältää siis hyvin laaja-alaisen näkökulman ihmisen yhteiskunnalliseen, eettiseen, kulttuuriseen ja poliittiseen olemiseen.

Historiatietoisuus on ollut viime vuosikymmeninä eräs keskeisimpiä käsitteitä historian didaktiikassa, eli tutkimusalueella, jonka kohteena on historian käyttö ja vastaanotto, historian opetus ja oppiminen mukaan lukien. Voidaan sanoa, että historiandidaktikon tutkimus- ja opetustoimintaa motivoiva tärkeä kysymys on, miten syventää ja tihentää kansalaisten

historiatietoisuutta aktiivisena, kriittisenä ja – kuten Nietzschekin olisi saattanut sanoa – emansipatorisena voimana

Omaa aikaansa tarkastellessaan Nietzsche näki historian julkisessa käytössä yhtäällä nationalistista monumentalismia, jossa kansakunnan omat sankarit ovat ehdottoman puhtauden, rohkeuden ja oikeamielisyyden edustajia ja heidän tekonsa (kansakunnan historia) siten ehdottoman oikeutettuja. Toinen hänen mielestään vaarallinen ilmiö oli antikvaarinen historia. Tällä hän tarkoittaa pidäkkeetöntä sulautumista omaan yhteisöön ja sen vaiheisiin sekä itsevarmaa asettautumista sen historian ja kulttuurin omistajaksi ja vartijaksi. Sekä monumentalismi että antikvaarisuus olivat perustaltaan positiivisia suhtautumistapoja historiaan, ne ovat edellä ensimmäisessä sitaatissa mainitut kaksi ensimmäistä tapaa, joilla historia on ihmiselle välttämätön, mutta ylimitoitettuina ja väärinkäytettyinä niissä on myös kielteinen ja potentiaalisesti tuhoisa puoli. Teoksen suomentaja Anssi Halmesvirta tiivistää kirjoittamissaan jälkisanoina osuvasti, mistä on kysymys:

Nietzsche myönsi, että oli kansakuntaa säilyttävää pitäytyä tutussa ja vanhojen kunnioittamassa elämäntavassa tai etsiä siitä kansan 'sielua' [– –]. Mutta tuo perspektiivi oli antikvaarisen kapea: siitä ei näkynyt toisia kansoja eikä edes omia, vaihtoehtoisia menneisyyksiä. Kaikki uutuudet torjuttiin ja luova kehitys estettiin. Valitusta menneisyydestä kehittyi helposti kultti, joka muumioi kulttuurielämän. (Halmesvirta 1999, 91.)

Kansakuntien autenttista ja sekoittumatonta "sielua" ja sen puhtauden suojelemista koskeva puhe ei ole vierasta tänäkään päivän maailmassa, ei Suomessa eikä muissa Pohjoismaissa. Millaista historiatietoisuutta se ilmentää ja millaista historian julkista käyttöä se edustaa?

Suomalaisten historiatietoisuuden tutkimus syventää ymmärrystämme suomalaisesta yhteiskunnasta, kulttuurista ja kansalaisuudesta sekä tuo siten uusia aineksia näitä koskevaan julkiseen keskusteluun. Kasvatus & Aika osallistuu keskusteluun ja uuden tutkimuksen esittelyyn tällä teemanumerolla, joka ilmestyy rinnan sisarjulkaisun, Historiallisen Aikauskirjan historiatietoisuus-numeron (HAik 3/2011) kanssa.

Kirjallisuus

Halmesvirta, Anssi 1999. Nietzsche, historia ja degeneraatio. Teoksessa Friedrich Nietzsche, Historian hyödystä ja haitasta elämälle. Jyväskylä: JULPU

Nietzsche, Friedrich 1999 [1874]. Historian hyödystä ja haitasta elämälle. Suom. ja selityksin varustanut Anssi Halmesvirta. Jyväskylä: JULPU.

Rüsen, Jörn 2004. Historical consciousness: Narrative structure, moral function, and ontogenetic development. Teoksessa Seixas, Peter (toim.), Theorizing historical consciousness. Toronto: University of Toronto Press.

Jan Löfström on historiallisen antropologian dosentti Jyväskylän yliopistossa ja toimii historian didaktiikan yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa.

VTM Riitta Oittinen on Brysselissä asuva historiantutkija.

Jukka Rantala työskentelee historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professorina Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella.